

Польсько-український електронний словник: соціолінгвістичний вимір

Наталя Коциба

Інститут Міждисциплінарних Досліджень,
Варшавський університет (Польща)

Електронна версія словника

- У 2004-2009 роках в Інституті Славістики Польської академії наук та Українському мовно-інформаційному фонді Національної академії наук України проводилась робота над спільним науковим проектом створення польсько-українського електронного словника
- експериментальна версія, що налічує біля 30 тис. найбільш вживаних слів, доступна для пошуку в мережі інтернет
- www.domeczek.pl/~polukr/pus

Джерело є застаріле

- найбільший і найґрунтовніший, що існує для польсько-української мовної пари, словник під редакцією Лукії Гумецької, 1958, Київ. Згідно з даними редакторів словник налічує близько 100000 слів
- Головним джерелом реєстру словника був так званий Варшавський словник (*Słownik języka polskiego, ułożony pod redakcją Jana Karłowicza, Antoniego Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. I–VIII, Warszawa, 1900–1927*). Крім цього, були використані такі словники: *Nowy słownik języka polskiego pod redakcją prof. T. Lehr-Spławińskiego (A–motyczka), 1938–1939*

Відбір 30 тисяч слів

- Для збалансованого представлення лексика вибиралася за частотним критерієм – для цього було використано дані корпусу польської мови, розробленого в Інституті основ інформатики (УРЛ) та програми Полікарп, що дозволяє робити статистичні підбірки (УРЛ)
- відкинуто маловживану і невживану лексику

Словник як інструмент пропаганди

- було би недостатньо мовчки вилучити з словникової бази ідеологічне сміття, оскільки воно становить цікавий соціолінгвістичний матеріал
- всі ці явища та ті, що ми описуємо нижче, є частиною історії лексикографії і заслуговують на те, щоб їх зафіксувати

Способи ідеологізації: реєстр

- Включання до словника слів з низькою частотністю, нерівномірний тематичний розподіл лексики
- Створення нових концептів та фіксування їх за допомогою дериватів: *przedkołchozowy* доколгоспний;
- Представлене як фразеологізм: <*> *wzbierający przyrąw rewolucji* наростаюче піднесення революції

Способи ідеологізації: реєстр

- «Ізми»: *pawlowizm, leninizm, miczurinizm*
- «Антизми»: *przeciw socjalistyczny* антисоціалістичний; *przeciw religijny* антирелігійний; *przeciw republikański* антиреспубліканський; *przeciw żydowski* антиєврейський; (в ілюстрації слова **wychowanie**): *antyreligijne* антирелігійне
- Дери́вація:
- *partia: partyjność, POP (Partyjna Organizacja Podstawowa) skr.* первинна партійна організація, і т.д.
- *zbolszewizowanie* н. більшовизація (докон.)., *zbolszewiczyć, -czę, -czysz, -czył* див. *zbolszewizować*.

Способи ідеологізації: реєстр/ деривація

- **kolektyw, -wu, *m.*** колектив, -ву.
- **kolektywista, -ty, *lm.* -ści, *m.*** ко-лективіст.
- **kolektywistka** *ż.* колективістка.
- **kolektywistyczny** колективістичний.
- **kolektywizacja** *ż.* колективізація; ~~≈ powszechna-суцільна ко-лективізація.~~
- **kolektywizator, *lm.* -rzy, *m.*** колек< тивізатор, -ра.
- **kolektywizm, -mu, *m.*** колективізм, -му.
- **kolektywizować, -zuję, -zujesz, -zo-wał** колективізувати, -зую, -зуєш.
- **kolektywnie** колективно.
- **kolektywność** *ż.* колективність, -но-сті.
- **kolektywny** колективний.

Способи ідеологізації: класифікатори

- Використання стилістичних позначок у випадку нейтральних слів: *душа* (рел.)
- Використання невластивих стилістичних позначок: *horoskop*, -ри, *m.* 1) *ісм.* гороскоп; 2) *перен.* прогноз, -зу; *stawiać* ~ру давати (робити) прогноз *** *kabalista*
- Вживання класифікаторів з негативною конотацією: *burżuazny, porewolucyjny, przestarzały, pogardl.*:
- *elita*, *blm.*, *ż.*, *przest.* (цвіт товариства) еліта.
- *esesowski pogardl.* есесівський.

Способи ідеологізації: різниця між *іст./дореv./заст.*

- *dorew.*
- **terminator**, m. -rzy, m., *dorew.* учень-практикант у ремісника.
- **terminatorka** ż., *dorew.* учениця-практикантка у ремісника.
- **terminować**, -nuję, -nujesz, -nował *dorew.* вчитися у майстра ремесла.
- *дореv.*
- **ziemski** 1) земний; kula ~ka земна куля; 2) *іст.* земський; *дореv.* obywatel ~ поміщик; własność ~ka земельна власність, -ності.
- **stójkowy**, -wego, *lm.* -wi, m., *przest.* городовий, -вого, городовик, -ка (*дореv.*).
- **świat** *дореv.* wielki. ~ вищий світ, вище товариство;
- **seminarzysta**, -ty, *lm.* -ści, m. семінарист (*дореv.*).
- **termin** l, -nu, m. 2) *дореv.* час (строк, термін) навчання ремесла

Способи ідеологізації: ілюстрації

- **Надмірність (кількісні)**
- *partyjny* (“belonging to the party”): *aktyw* ~ партійний актив, -ву (партактив); *grupa* ~на партійна група (партгрупа); *komitet* ~ партійний комітет, -ту (партком, парткомітет); *konferencja* ~на партійна конференція (партконференція); *legitymacja* ~на партійний квиток, (партквиток); партійний працівник, -ка (партпрацівник); *praca* ~на партійна робота (партробота); *staż* ~ партійний стаж, -жу (партстаж); *szkola* ~на партійна школа (партшкола); *zebranie* л:е парт,пні .. збори, -рів (партзбори); *zjazd* ~ партійний з'їзд, -ду (партз'їзд).

Способи ідеологізації: ілюстрації

- *Невластивий, штучний підбір*
- **stanowić**: rewolucja proletarska ~wi o losach świata пролетарська революція вирішує долю світу
- **wieczorowy**: ~ uniwersytet marksizmu-leninizmu вечірній університет марксизму-ленінізму
- **wstrząsy**; ~sy rewolucyjne революційні потрясіння (струси, зворушення).
- **zaczątki** *перен.* ~ partii rewolucyjnej зародок (зачаток) революційної партії;

Способи ідеологізації: розгорнуті ілюстрації

- *okres przejścia od socjalizmu do komunizmu*
перехідний період від соціалізму до комунізму
- *transformacja rewolucji burżuazyjno-demokratycznej w socjalistyczną*
переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну
- *przesądy burżuazyjne* буржуазні передсуди
- etc.

Приховані способи ідеологізації через ілюстрації

- використовуються невластиві реалії, які децентралізують Україну, підкреслюють її периферійне становище відносно Москви.
- Міри відстані, напр. кілометри ілюструються відстанями не між Києвом (чи Львовом) та Варшавою (чи Краковом), а між Варшавою і Москвою: *Скільки кілометрів до Москви?*
- Числівники ілюструються за допомогою рублів/карбованців (жодного прикладу зі злотими)

Русифікація

- *жарений *кофе → смажена кава (жарений кофе) “roasted coffee (beans)”
- *нуждатися → мати потребу/потребувати (нуждаться) “have a need”
- *могучість → могутність/міць (могущество) “power”
- *вірьовка → мотузка/шнур (веревка) “rope”
- *лагер → табір (лагерь) “camp”
- міліцейський *участок → діляниця (участок) “police station; lot”
- *похожий → подібний (похожий) “similar”
- *сахарний → цукровий (сахарный) “sugar, adj”
- *жарке → печеня (жаркое) “stowed meat”
- *гравіровка *печатей → гравірування печаток (гравировка печатей) “engraving seals”;
- *покрасити → пофарбувати (покрасить) “paint, v”;
- *командировочні → добові/відрядні (командировочные) “travel allowance”
- *флажок → прапорець (флажок) “flag”
- *пересахарити → перецукрувати (пересахарить) “put too much sugar”
- *прощитатися → прорахуватися (просчитаться) “miscalculate”
- *передаточний → передавальний (передаточный) “transformational”
- *снотворний → снодійний (снотворный) “soporific”; *напиток → напій (напиток) “drink, n”
- *приємного апетиту! → Смачного! (приятного аппетита) “Bon appétit!”
- *італьянське → італійське (итальянское) “Italian”; *ізумруд → смарагд (изумруд) “emerald”
- *шокірувати → шокувати (шокировать) “shock, v”
- *готовитися → готуватися (готовиться) “prepare”

Прихована ідеологізація та русифікація

- Русицизми вкрадалися не тільки до тлумачення значень, але також до опису включно із стилістичними та тематичними позначками:
- *шахматний шахм.* замість *шаховий*,
- *офіціальный офіц.* замість *офіційний*
- З передмови: ... *так само подаються закінчення родового однини при іменниках чоловічого роду на -а: komunista, -ty...*

Вживання просторіччя та суржику

- Лучче (краще), фамільярничати, засідательство, рознос, рознощик, рознощиця, улюбливий (улюблений), бульйоновий (бульйонний), любимиця (улюблениця), провонялий (засмерджений), директриса (директорка)
- Цей метод був спрямований на зниження престижу української мови.

Способи ідеологізації: інше

- **Радянські реалії:** *в розстрочку, зразково-показовий магазин, продрозкладка, полустанок, пережиточний, надурочні*
- **Граматичні засоби:**
- Дієприкметники активного стану теперішнього часу
- абстрактні іменники – назви дії із суфіксом -ка замість -ння, напр. *переекзаменовка*

«Нейтралізування» словника

- **Дерусифікація словника:** проводилася за допомогою частотних списків тлумачної лексики СУМу та інтуїції редактора. Слова, що викликали сумнів як можливі русицизми, перевірялися в орфографічному словнику, пр. *козирок*.
- **Набір позначок:** усунено позначки *burżuazyjny, dorewolucyjny*, замінено на *іст*.

Додавання стилістичних позначок до слів радянського періоду

- **pegeer, -ru** (PGR — Państwowe Gospodarstwo Rolne), *m., roln., przest.* держсільгосп, -пу (державне сільське господарство).
- **czekista, -ty, lm. -ści, m., hist.** чекіст.
- **czekistowski** *hist.* чекістський.

Корекція ілюстрацій

- **społeczeństwo** socjalistyczne соціалістичне суспільство → obywatelskie
- **w** erose socjalizmu в епоху соціалізму → Średniowiecza
- **ulgi** kołchozom пільги колгоспам. → studenckie
- (житель Варшавської **області**) → Warszawy
- **mazowiecki** мазовецький, який (що) стосується Мазовії; województwo **Mazowieckie** Мазовецьке *воєводство*.

Псевдозастарілість: переосмислення

- порівняння лексики за параметрами частотності та стилістичної позначки *przest.* (польськомовного варіанту *застаріле*, що стосується лексеми загалом)
- **naplecznik** 1) спец. лямка; 2) військ. іст. наплечник. Зах. Україна рюкзак.
- **dyskurs**, -su, m., *przest.* розмова; *wszcząć* ~ почати розмову. Слово **dyskurs** пережило за останні десятиліття ренесанс, оскільки дискурс є предметом активних міждисциплінарних досліджень, натомість старе значення не тільки застарілим, а взагалі вийшло з вживання.
- **prywatyzować**, -zuję, -zujesz, -zować *przest.* займатися чим приватно.
- **pensum**, lp. *nieodm.*, lm. -sa, -sów, n., *przest.* домашнє завдання (як покарання).

Псевдозастарілість: повернення

- Занотовано старі назви держав та міст з поданням їх теперішніх відповідників.
- введено ряд оновлень на геополітичній карті світу за останні п'ятдесят років: **PRL, ZSRR, Niemiecka Republika Demokratyczna, Królewiec** (Kaliningrad), нове: **Kujbyszew** (Samara).
- **Petersburg** m., *hist.* Петербург. У цьому випадку вистачило забрати позначку взагалі, не забуваючи відразу додати її до назви **Leningrad**.
- **duma** III ż., *hist.* дума; ~ państwowa державна дума.

Зміни: осучаснення геополітичної карти

- **Liberyjczyk**, *Im. -су, т.* ліберієць, -рійця.
 - **Liberyjka** *ż.* ліберійка
 - **liberyjny** ліврейний.
 - **liberyjski** ліберійський.
 - **Libia** *ż.* Лівія.
 - **Libijczyk**, *Im. -су, т.* лівієць, -війця.
 - **Libijka** *ż.* лівійка
 - **libijski** лівійський.
-
- **Madagaskar**, *-ru, т.* Мадагаскар.
 - **Madagaskarczyk**, *Im. -су, т.* мадагаскарець, -рця.
 - **Madagaskarka** *ż.* мадагаскарка.
 - **madagaskarski** мадагаскарський.

Розвиток проекту

- дослідження кореляції польських та українських лексичних одиниць як на рівні форми, так і значення, включаючи міжмовну омонімію та лексичні засоби вираження граматичних значень
- формалізація опису значень
- представлення дериваційних зв'язків між словами
- інтегрування зі словниками інших слов'янських мов

Розвиток проекту

- опрацювання термінології новітніх галузей, що не були зовсім представлені у паперовій версії: комп'ютерна, бізнес та новітні технології; оновлення технічної, економічної та розмовної лексики.
- автоматизоване поповнення словника перекладними еквівалентами за допомогою польсько-українського паралельного корпусу (PolUKR, www.corpus.domeczek.pl)

Бібліографія

- [Słownik polsko-ukraiński we dwóch tomach](#) (1958). Kolegium redakcyjne: A. I. Gęsiorski. T. Ł. Humecka (redaktor naczelny), M. Kiernycki, M.J. Onyszkiewicz, M.I. Rudnycki. Kijów.
- Kotsyba, Natalia and Igor Shevchenko (2009). [General architecture and lexical entry structure of the Polish-Ukrainian electronic dictionary](#). MONDILEX open workshop, Bratislava, 14-15 April, 2009.
- Kotsyba, Natalia and Magdalena Turska (2006). [Polsko-ukraińska leksykografia – współczesny stan i perspektywy](#). In *Semantyka i konfrontacja językowa*, t. 3, SOW, Warszawa.
- Turska, Magdalena and Natalia Kotsyba (2007). [Polish-Ukrainian Parallel Corpus and its Possible Applications](#). In *Proceedings of the International Conference 'Practical Applications in Language and Computers', 7–9 April 2005, Łódź*, Peter Lang GmbH.
- Шевченко І.В., Широков В.А., Рабулець А.Г. (2005). [Электронный грамматический словарь украинского языка](#). // Труды международной конференции „Megaling’2005. Прикладная лингвистика в поиске новых путей”. 27 июня–2 июля 2005 года. Меганом, Крым, Украина., р. 124–129.
- Широков В.А., Рабулець О.Г., Шевченко І.В., Костишин О.М., Якименко К.М. (2007). [Інтегрована лексикографічна система „Словники України”](#), версія 3.1. Київ. CD-видання.